

- M. V. Fedorenko // Aktual'ni pytannya korektsiynoyi osvity (pedahohichni nauky) : zbirnyk naukovykh prats'. – Kam'yanets'-Podil's'kyi : PP «Medobory-2006», 2017. – Vyp. 9, t. 1. – S. 210–222.
10. Lovaas I. Behavioral Treatment and Normal Educational and Intellectual Functioning in Young Autistic Children / I. Lovaas // Journal of Consulting and Clinical Psychology Copy-right. – 1987. – 55 (1). – P. 3–9.
 11. Lovaas I. Some generalization and follow-up measures on autistic children in behavior therapy / I. Lovaas // Appl Behav. Anal. – 1973. – 6 (1). – P. 131–165.
 12. Smith T. Evidence Base Update for Autism Spectrum Disorder / T. Smith, S. Iadarola // Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology. – 2015. – 44. – P. 897–922.

Received January 12, 2018

Revised February 5, 2018

Accepted March 2, 2018

УДК 159.922.6

P. C. Чип

ruslanachip@ukr.net

ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Chip R. S. The study of the cognitive component of senior teenagers' gender identity / R. S. Chip // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufrieva. – Issue 40. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2018. – P. 397–409.

R. S. Chip. The study of the cognitive component of senior teenagers' gender identity. In the article, the scientific positions of the modern scientists, which expose different psychological aspects of the problem on the formation of the gender identity of senior teenagers, are analyzed. The phenomenon of gender identity as an integral personality entity, represented by a feminine masculine-androgenic construct, whose choice is due to traditional or egalitarian gender orientations, is considered.

The results of the empirical study of the cognitive component of gender identity are highlighted. In this article, the gender impressions structuring the image of Self of a senior teenager are determined. The dynamics of the age development and gender differences in the development of this phenomenon is studied. We analyzed the psychological characteristics of the teenager's personal development that is the social situation of development, the sense of adolescence, the development of self-consciousness, subjectivity, the peculiarities of communication, which determine the specificity of the formation of the gender identity. It is revealed that gender representations are the motivational basis for the formation of a gender identity of a growing personality. We discovered the psychological factors determining the gender representations of senior teenagers in structuring the image of Self. It is confirmed, that gender representations are caused by the cognitive complexity of the development of self-consciousness in the period of maturation.

It is found out, that gender representations of senior teenagers about modern boy / modern girl, ideal boy / ideal girl are determined by the individual experience, social stereotypes, gender-role settings, expectations of the nearest social environment (parents, peers, teachers), influence of the information space.

In the article, we defined the perspectives of further scientific research. The further resolution of this define problem of emotional and behavioral components of the gender identity of senior teenagers has to be studied.

Key words: personality, self-consciousness, gender identity, gender representation, adolescent age, senior teenager.

Р. С. Чіп. Дослідження когнітивної складової гендерної ідентичності старших підлітків. У статті здійснено психологічний аналіз феномену гендерної ідентичності як інтегративного особистісного утворення. Визначено роль гендерних уявлень у становленні гендерної ідентичності старших підлітків. Розкрито психологічні характеристики особистісного розвитку підлітка, що детермінують самовизначення у просторі традиційно-егалітарних цінностей і визначають специфіку статеворольової поведінки зростаючої особистості. Проаналізовано результати емпіричного дослідження когнітивної складової гендерної ідентичності старших підлітків.

Гендерну ідентичність представлено фемінно-маскулінно-андрогінним конструктом, вибір якого зумовлений традиційними чи егалітарними гендерними орієнтаціями. Висвітлено результати емпіричного дослідження когнітивної складової гендерної ідентичності. Визначено гендерні уявлення, що структурують образ «Я» старшого підлітка. Досліджено динаміку вікового розвитку та гендерні відмінності у становленні зазначеного феномену. Доведено, що гендерні уявлення виступають мотиваційною основою становлення гендерної ідентичності зроста-

ючої особистості. Підтверджено, що гендерні уявлення обумовлені когнітивною складністю розвитку самосвідомості у період дорослішання, почуттям дорослості, зміною соціальної ситуації розвитку.

З'ясовано, що гендерні уявлення старших підлітків про сучасного хлопця / сучасну дівчину визначаються індивідуальним досвідом, суспільними стереотипами, статево-рольовими установками, очікуваннями найближчого соціального оточення (батьків, однолітків, учителів), впливом інформаційного простору. Підтверджено, що урахування вікових закономірностей та індивідуально-психологічних особливостей особистості старшого підлітка дає змогу розглядати його як суб'єкта власних виборів у руслі традиційної чи егалітарної ціннісної системи в умовах сучасного суспільства.

Ключові слова: особистість, самосвідомість, гендерна ідентичність, гендерні уявлення, підлітковий вік, старший підліток.

Постановка проблеми. Проблема гендерної ідентифікації як механізму диференціації статевої свідомості й самосвідомості зростаючої особистості представляє значний інтерес для вікової та педагогічної психології, оскільки у період дорослішання відбуваються суттєві зміни в особистісному розвитку, осмисленні та переосмисленні статями своєї поведінки у традиційній чи егалітарній культурі. Тому гендерна ідентичність сучасних старших підлітків потребує як теоретичного аналізу, так і ґрунтового емпіричного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гендерна ідентичність розглядається науковцями як суб'єктна та соціально-психологічна реальність у контексті цілісного процесу свідомості й самосвідомості (М. Боришевський, Т. Говорун, В. Васютинський, О. Кікінежді, В. Столін, Т. Титаренко), формування его-структур у процесі індивідуального розвитку (Е. Берн, Е. Еріксон, Дж. Марсія), ціннісно-сислового самовизначення (К. Войтила, В. Франкл, С. Якобсон), когнітивного розвитку (Ж. Піаже, Л. Колберг), засвоєння гендерних схем (С. Бем, Ш. Берн). Дослідження гендерної ідентичності особистості стає результатом складного процесу інтерналізації нормативів поведінки, прийнятих у цій культурі (Л. Виготський, М. Кіммель, Г. Костюк, С. Максименко, А. Менегетті, С. Рубінштейн та ін.).

О. Кікінежді зазначає, що когнітивний компонент включає вербальні, понятійні конструкти системи символічних значень, що утворюють індивідуальну свідомість і самосвідомість. Елементами когнітивного компонента гендерної ідентичності виступають образи: «Я сам(а)», «Мій ідеал чоловіка / жінки», «Ідеаль-

ний хлопчик / дівчинка», «Більшість жінок / чоловіків», «Моя мати / мій батько», «Я як майбутня дружина / майбутній чоловік» [4, с. 72].

Розглядаючи особливості усвідомлення власного досвіду підлітками, Н. Чепелева наголошує на необхідності відштовхуватися не від особливостей породження досвіду, його усвідомлення, можливості презентувати себе і історію свого життя, а від психологічних особливостей віку, оскільки саме вони значною мірою зумовлюють процес породження наративних текстів. Тому в підлітковому віці наратив варто розглядати як засіб самопрезентації і створення тих образів, які приймаються референтною групою чи дають змогу підвищити свій соціальний статус [6, с. 107].

Оскільки гендерні уявлення виступають мотиваційною основою гендерної ідентичності як інтегрального особистісного утворення, нас цікавить, як старші підлітки структурують образ сучасного хлопця / сучасної дівчини у процесі ідентифікації, що і визначило мету цієї статті.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні й емпіричному дослідженні гендерних уявлень старших підлітків як показника когнітивної складової їх гендерної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вивчення змісту рефлексивних уявлень підлітків про фемінні та маскуліні якості сучасних дівчат і хлопців, їхні орієнтації на ідеали жіночності й мужності у побудові власного образу «Я» ми використали методіку незавершених речень «Сучасна дівчина / сучасний хлопець...», «Ідеальна дівчина / ідеальний хлопець...» (І. С. Кльоцина, адаптація Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді). Структуруючи гендерний образ «Я», старші підлітки мають можливість презентувати власний досвід, накопичений у процесі взаємодії з найближчим соціальним оточенням (батьками, учителями, однолітками, друзями й іншими значущими людьми).

Аналіз результатів описових наративів досліджуваних дав змогу сконструювати образ сучасного старшого підлітка й об'єднати визначені якості у сім груп. Першу групу склали гендерно-нейтральні особистісні позитивні якості, які підкреслюють неповторність та індивідуальність особистості (своєрідність, оригінальність, креативність). Серед особистісних якостей ми умовно виокремили моральні якості (доброта, чуйність, чесність, справедливість, відповідальність), які склали другу групу, та інтелектуальні якості (розум, освіченість, винахідливість, кмітливість), що утворили третю групу. В четверту групу увійшли якос-

ті, традиційно пов'язані з уявленнями про фемінність (ніжність, лагідність, покірність, терплячість), відповідно у п'яту – якості, що традиційно відображають уявлення про маскуліність (сила, сміливість, відважність, мужність). Якості, за допомогою яких описують особливості зовнішнього вигляду (краса, врода, статура, стиль), склали шосту групу. Нами виокремлена сьома група, умовно названа гендерно-нейтральні негативні якості, до якої увійшли такі якості: байдужість, безвідповідальність, брутальність, лихослів'я, шкідливі звички тощо.

Отримані результати порівняльного аналізу образу сучасного хлопця засвідчують певні тенденції та відмінності у ставовіковій вибірці, що стосуються вікової динаміки гендерних уявлень дівчат і хлопців. Згідно результатів дослідження нарративних описів, у структурі образу сучасного хлопця значущими є особистісні позитивні якості, представлені у 46,67% дівчат і 26,67% хлопців, що свідчить про більш повні гендерні уявлення дівчат, які характеризують хлопців як «оригінальних», «своєрідних», «неординарних», «харизматичних» особистостей. Порівняння обох вікових груп показує тенденцію до збільшення цього відсоткового співвідношення з віком: від 33,33% до 60,00% у дівчат та від 25,00% до 28,33% – у хлопців, що обумовлено, на нашу думку, закономірностями вікового розвитку, індивідуально-психологічними особливостями і пов'язане з рівнем розвитку самосвідомості, самопізнання та рефлексії. Розбіжності між показниками обох статей можна пояснити випереджаючим ставовим та інтелектуальним розвитком, рівнем особистісного зростання, більшою спрямованістю дівчат на деталізацію та диференціацію гендерних уявлень у структуруванні образу «сучасного хлопця», що зростають із віком.

Почуття дорослості старших підлітків проявляється у прагненні переорієнтуватись із дитячих норм на моральні цінності дорослої людини, самоствердитись у власній гідності, у здатності самостійно приймати рішення і відповідати за них. Для дівчат і хлопців моральні якості, що визначають і регулюють їх дії та вчинки, виражають нову життєву позицію і є значущими у конструюванні образу «сучасного хлопця». Відтак, моральні якості, умовно виокремлені нами у групі особистісних якостей, виявлені в описах 15,83% дівчат та 12,50% хлопців і свідчать про незначні відмінності. Дівчата оцінюють моральні якості хлопців вище, ніж вони самі, та вважають їх більш відповідальними, самостійними, турботливими, уважними і чуйними. Водночас

спостерігаємо відмінності між показниками моральних якостей за ґендерною ознакою: у дівчат він зменшується – від 21,67% до 10,00%, а у хлопців дещо зростає – від 11,67% до 13,33%.

Для особистісного розвитку старших підлітків, поряд із моральними якостями, важливим є розвиток інтелектуальної активності, що проявляється у бажанні продемонструвати свої досягнення, здатності до рефлексії та розвитку індивідуальних особливостей мислення. Відповідно, інтелектуальні якості, які ми теж умовно виокремили у групі особистісних якостей, зафіксовано у наративах 12,50% дівчат та у 13,33% хлопців. У хлопців старшого підліткового віку з'являються нові інтереси й захоплення, вони прагнуть пізнавати світ і себе у ньому, вдаючись до випробувань та експериментування, оскільки логічне мислення і рефлексія, що розвиваються у підлітковому віці, сприяють цьому. Однак, у цьому порівнянні спостерігається вікова динаміка зниження показника моральних якостей як у вибірці дівчат – від 13,33% до 11,67%, так і у вибірці хлопців – від 15,00% до 11,67%.

Особливий інтерес для нас складає група якостей, що відображає традиційні маскулінні якості, виявлені у 13,33% дівчат та 12,50% хлопців, які наділяють сучасного хлопця «силою», «мужністю», «відважністю», «сміливістю» тощо. Порівняння результатів за двома віковими групами дівчат свідчить про динаміку ґендерних уявлень у напрямку спадання значущості маскулінних якостей – від 23,33% до 3,33% і суттєві відмінності. Статистична значущість цих відмінностей підтверджена емпіричним значенням критерію Стьюдента ($t = 3,02$ при $p \leq 0,01$). Високі показники маскулінних якостей в уявленнях образу сучасного хлопця дівчатами 13–14 років обумовлені, на нашу думку, визначеними суспільними стереотипами, традиційними поглядами, що з віком змінюються у напрямку розширення і доповнюються власним індивідуальним досвідом. Натомість у вибірці хлопців спостерігаємо незначне зростання показника маскулінних якостей – від 11,67% до 13,33%. Бажання самоствердитись у власній чоловічій ролі спонукає хлопців максимально підкреслити свою відмінність від дівчат, намагаючись подолати все, що може сприйматися як прояв жіночності.

Фемінні якості, виявлені у ґендерних уявленнях 1,67% дівчат та 1,67% хлопців у обох вікових вибірках, свідчать про їх незначну роль у структуруванні образу «сучасного хлопця». Очевидно, неприйняття старшими підлітками особистісних якостей

та моделей поведінки, не характерних для відповідної статі, можна пояснити процесом статевої інтенсифікації – посиленням статевої відмінностей, пов'язаних із надмірним прагненням слідувати статевою ролям унаслідок вступу в пубертатний період.

У гендерних уявленнях дівчат і хлопців проявляється диференціація якостей у бік особистісної значущості, відокремлення від стереотипних образів і спрямовується увага на зовнішність, фізичну оцінку й самооцінку тілесного образу «Я» за допомогою самоаналізу і самопізнання. Рефлексія зовнішності забезпечує високі показники за цією групою якостей у досліджуваних обох статей: 25,83% дівчат і 25,00% хлопців у своїх описах акцентують увагу на особливостях зовнішнього вигляду сучасного хлопця. Тенденція зростання цього показника у віковому діапазоні зафіксована у вибірці дівчат – від 21,67% до 30,00% та у вибірці хлопців – від 21,67% до 28,33% і свідчить про значущість зовнішнього вигляду для старших підлітків, що характеризують образ «сучасного хлопця», оскільки виражає почуття дорослості – основне новоутворення підліткового віку, є першою ознакою схожості на чоловіків, найлегшим шляхом до самоствердження серед однолітків. Для хлопців – старших підлітків важливими показниками «чоловічості» є високий зріст і фізична сила, а пізніше значущості набуває сила волі, а тоді – інтелект, який забезпечує успіх у житті.

Водночас результати дослідження демонструють високі показники особистісних негативних якостей у наративах дівчат (50,00%) та значно нижчі у хлопців (20,00%) і показують вікову динаміку їх зростання у вибірці дівчат – від 40,00% (13–14 років) до 61,67% (14–15 років). Емпіричне значення критерію Стьюдента дорівнює 2,14 і підтверджує статистичну значущість цих відмінностей на рівні $p \leq 0,05$. Водночас спостерігається незмінність цього показника в обох вікових вибірках хлопців (20,00%). Окрім цього, зафіксовано значущі відмінності між дівчатами (40,00%) та хлопцями (20,00%) 13–14 років (показник критерію Стьюдента становить 2,87 і підтверджує статистичну значущість відмінностей при $p \leq 0,01$) та між дівчатами (61,67%) і хлопцями (20,00%) 14–15 років (статистичну значущість відмінностей підтверджено – $t = 4,29$ при $p \leq 0,001$). Відтак, дівчата – старші підлітки, крім особистісних позитивних якостей: «добрий», «чуйний», «відповідальний», «неординарний», «товариський», «із почуттям гумору», характеризують сучасного хлопця як «невихованого», «некультурного», «безвідповідального», «бруталь-

ного», «несамостійного», «нерішучого», «байдужого», «зі шкідливими звичками», «лінивого», «ревнивого», «егоїста» тощо. Інтегровані у ґендерних уявленнях досліджуваних характеристики підтверджують, на нашу думку, амбівалентність образу «сучасного хлопця», що структурується як позитивними, так і негативними ґендерно-нейтральними особистісними якостями, традиційними статево відповідними маскулініними та незначною кількістю фемінних характеристик, що зазнає змін у віковому діапазоні та різниться за ґендерними ознаками, відображає нестабільність образу «Я», що може свідчити про статус дифузії або мораторій ґендерної ідентичності, характерні для підліткового віку.

Проведений порівняльний аналіз результатів дослідження засвідчив спільне та відмінне у відповідях опитаних обох статей у структуруванні образу «сучасного хлопця»; дав змогу визначити тенденції та виявити вікову динаміку ґендерних уявлень старших підлітків як мотиваційної основи становлення ґендерної ідентичності. Відтак, простежується вікова динаміка ґендерних уявлень підлітків-хлопців образу сучасного хлопця, структурування якого має різну спрямованість в описах хлопців-підлітків. Якщо хлопці 13–14 років намагаються синтезувати усі якості й сконцентрувати їх у кількох категоріях, то хлопці 14–15 років детальніше аналізують ґендерний образ. Диференціюючи власні уявлення, вони прагнуть індивідуалізуватись, відокремитись від інших, усвідомити власну своєрідність і неповторність, зберігаючи при цьому своє ґендерне ідентифікаційне «Ми». В уявленнях дівчат образ сучасного хлопця конструюється ґендерно-нейтральними позитивними якостями, серед яких найбільш значущими є моральні, крім особистісних та інтелектуальних характеристик. Попри це, не втрачають своєї значущості особливості зовнішнього вигляду, що віддзеркалюють фізичне «Я» як важливий показник реалізації почуття дорослості у цьому віці. Статеві-типові якості, що представлені маскулініними характеристиками, найяскравіше виражені в уявленнях дівчат 13–14 років, але з віком ґендерний образ сучасного хлопця набуває андрогінної орієнтації.

Охарактеризуємо ґендерні уявлення хлопців і дівчат старшого підліткового віку про образ «сучасної дівчини». Значна кількість опитаних дівчат (31,14%) і хлопців (20,83%) у структурі образу сучасної дівчини відзначають особистісні позитивні якості. В уявленнях хлопців сучасна дівчина наділена рисами

«впевненої», «самостійної», «вибагливої» особистості. Повнішими і диференційованими є уявлення самих дівчат, які образ сучасної дівчини описують за допомогою таких характеристик: «самоцінна», «самовпевнена», «цікава», «із почуттям гумору», «дотепна», «особлива», «індивідуальна», «своєрідна», «оригінальна», «доросла», «весела», «романтична», «крута», «незалежна», «життєрадісна», «публічна», «харизматична», у яких проявляється і реалізується почуття дорослості, що відображає внутрішню свободу і власну життєву позицію у ставленні до себе й оточуючих. Спостерігаємо вікову динаміку незначного зростання зазначених якостей як серед дівчат – від 30,00% до 31,67%, так і серед хлопців – від 18,33% до 23,33%, та відмінності за гендерними ознаками у кожній віковій вибірці. Зокрема, зафіксовано статистично значущі відмінності у розподілі особистісних позитивних якостей між дівчатами (30,00%) і хлопцями (18,33%) 13–14 років, що підтверджено емпіричним значенням критерію Стьюдента ($t = 2,77$ при $p \leq 0,01$). Відмінності у віковій вибірці 14–15 років між дівчатами (31,67%) та хлопцями (23,33%) теж мають статистичну значущість ($t = 2,08$ при $p \leq 0,05$).

Моральні якості, які є ціннісним ядром особистості у старшому підлітковому віці, відображені в уявленнях дівчат більшою мірою – 21,67%, аніж у хлопців – 10,00%. Високі відсоткові значення у вибірці дівчат свідчать про значущість моральних якостей, що утворюють образ «сучасної дівчини»: «добра», «щира», «вірна», «справедлива», «відповідальна», «чуйна», «чесна», «вихована», «доброзичлива», «толерантна», «співчутлива». Із віком цей показник змінюється у напрямку незначного зростання у дівчат – від 20,00% до 23,33% та у хлопців – від 8,33% до 11,67%.

Розподіл інтелектуальних якостей між дівчатами (12,50%) і хлопцями (14,17%) у структуруванні образу «сучасної дівчини» суттєво не відрізняється. Водночас спостерігається негативна тенденція спадання показника інтелектуальних якостей у вибірці дівчат – від 20,00% до 5,00% (статистична значущість зафіксованих змін підтверджена критичним значенням критерію Стьюдента – $t = 2,62$ при $p \leq 0,01$) та у вибірці хлопців – від 15,00% до 13,33% (різниця між показниками статистично не достовірна). Натомість зафіксовано статистично значущі відмінності у гендерних уявленнях дівчат (5,00%) і хлопців (13,33%) 14–15 років, які характеризують сучасну дівчину як «розумну», «ерудовану», «кмітливу» й «освічену» особистість. Ці відміннос-

ті мають статистичну значущість ($t = 2,02$ при $p \leq 0,05$). Розвиток інтелектуальної активності у підлітковому віці пояснюється бажанням проявити свої здібності та продемонструвати власні досягнення в очікуванні оцінки з боку оточуючих. Водночас прагнення до розкриття власних потенційних можливостей чи, навпаки, зниження інтересу до розумової активності визначається як індивідуально-типологічними особливостями розвитку, рівнем когнітивного розвитку, так і низкою соціально-психологічних чинників.

Гендерні уявлення дівчат – 5,00% та хлопців – 0,83% виражені незначною кількістю якостей, що традиційно вважаються маскулініними: «сильна», «мужня», «хоробра», «відважна», «смілива». Аналогічна ситуація спостерігається з наявністю фемінних якостей: «мила», «ніжна», «скромна», «покірна» в уявленнях дівчат – 9,17% і хлопців – 0,83%. Такий відсотковий розподіл свідчить про те, що хлопці у своїх гендерних уявленнях не акцентують увагу на виокремленні якостей, що визначаються статевими стереотипами й очікуваннями соціального оточення. Поєднання в уявленнях дівчат маскулініних і фемінних характеристик, що структурують образ «сучасної дівчини», свідчить про спрямованість тенденції до інтегративного утворення андрогінного конструктору гендерної ідентичності.

У гендерних уявленнях дівчат – 42,00% і хлопців – 31,00%, які надають перевагу зовнішнім особливостям в описах сучасної дівчини, найвираженішими є якості: «красива», «струнка», «симпатична», «приваблива», «охайна», «чепурна», «модна», «спортивна», «стильна» тощо. Виявлено вікову динаміку спадання цього показника у вибірці дівчат – від 48,33% до 36,67% та зростання серед хлопців – від 26,67% до 36,67%, що свідчить про підвищення з віком рівня значущості особливостей зовнішнього вигляду сучасної дівчини для хлопців як показника зростання інтересу до осіб іншої статі та прагнення до взаємодії з ними. Зафіксовані відмінності за гендерною ознакою в уявленнях дівчат – 48,33% і хлопців – 26,67% у межах вікової вибірки 13–14 років. Статистична значущість цих відмінностей підтверджена емпіричним значенням критерію Стьюдента ($t = 2,87$ при $p \leq 0,01$).

Особистісні негативні якості, що складають образ сучасної дівчини, відображені у гендерних уявленнях 35,00% дівчат та 29,17% хлопців, які оцінюють сучасних дівчат таким чином: «неврівноважені», «небезпечні», «зі шкідливими звичками»,

«несправедливі», «не вміють готувати». Зміст негативних оцінювальних ставлень дівчат виражається іншими якостями: «шантажистки», «матеріально залежні», «черстві», «дратівливі», «неслухняні», «легкодоступні», «ревниві», «вживають лихослів'я», «меркантильні», «непослідовні», «пафосні». Розподіл показників із віком змінюється у напрямку збільшення у дівчат – від 25,00% до 45,00% та зменшення у хлопців – від 28,33% до 30,00%.

На нашу думку, поєднання позитивних і негативних особистісних характеристик в уявленнях досліджуваних обох статей про образ сучасної дівчини підтверджує наявність суперечливих та амбівалентних поглядів. Ідентифікація дівчат і хлопців як із позитивними, так і з негативними якостями, що інтегруються у гендерних уявленнях, є підтвердженням їх самоприйняття такими, якими вони є насправді.

Високі показники якостей, що відображають особливості зовнішнього вигляду в поєднанні з виокремленими групами позитивних і негативних якостей, показують значущість фізичного «Я» та особистісних характеристик для реалізації почуття дорослості й конструювання образу «Я» у період зростання особистості. У старшому підлітковому віці відповідні нормативні гендерні уявлення у конструюванні образу сучасного хлопця / сучасної дівчини в окремих випадках відзначаються особливою жорсткістю і стереотипністю.

Висновки. Отримані результати за усіма групами якостей засвідчують наявність відмінностей в уявленнях старших підлітків у структуруванні образу сучасної дівчини. Спостерігаються суперечливі тенденції у гендерних уявленнях хлопців і дівчат 13–15 років, що можна пояснити наслідками підліткової кризи, якісно новим рівнем розвитку статевої самосвідомості, нерівномірним фізіологічним, психічним та особистісним розвитком. Структура образу сучасної дівчини в уявленнях дівчат є більш деталізованою, розгорнутою і повнішою, ніж у самоописах хлопців, що поступаються як за кількісними, так і за якісними показниками. Підтверджується наявність суперечливих й амбівалентних поглядів у структуруванні гендерного «Я», які водночас відтворюють адекватний образ сучасного підлітка, що інтегрує у собі як позитивні, так і негативні якості не лише в уявленнях, а й у самоставленні, ставленні до інших і проявах поведінкових реакцій у взаємодії зі своєю чи іншою статтю як заклик до прийняття її / його такими, якими вони є.

Із метою вивчення особливостей становлення гендерної ідентичності зростаючої особистості ми виявили зміст уявлень про фемінні та маскуліні властивості як статево-типові та гендерно-нейтральні особистісні (позитивні та негативні) якості, що конструюють образ «Я». На основі кількісної обробки даних і якісного аналізу отриманих результатів було досліджено специфіку гендерних уявлень дівчат і хлопців старшого підліткового віку про образ сучасного хлопця / сучасної дівчини, що виступають мотиваційною основою та показником розвитку когнітивного компонента гендерної ідентичності старших підлітків; з'ясовано відмінності за гендерною ознакою; виявлено особливості вікової динаміки і тенденції розвитку.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми становлення гендерної ідентичності старших підлітків. Наші подальші наукові розвідки будуть спрямовані на виявлення змісту та специфіки уявлень образу ідеальної дівчини / ідеального хлопця дівчатами та хлопцями старшого підліткового віку.

Список використаних джерел

1. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / Сандра Липсиц Бем ; пер. с англ. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 336 с.
2. Боришевський М. Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія / М. Й. Боришевський. – К. : Академвидав, 2010. – 416 с. – (Серія «Монограф»).
3. Говорун Т. В. Гендерна психологія : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 308 с.
4. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості : монографія / О. М. Кікінежді. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 400 с.
5. Максименко С. Д. Генеза існування особистості / С. Д. Максименко. – К. : Вид-во ООО «КММ», 2006. – С. 51–69.
6. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія / за ред. Н. В. Чепелевої. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 276 с.
7. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bem S. Linzy gendera: Transformacija vzgljadov na problemu neravenstva polov / Sandra Lipsic Bem ; per. s angl. – M. : «Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija» (ROSSPJeN), 2004. – 336 s.
2. Boryshevs'kyj M. Doroga do sebe: Vid osnov sub'jektivnosti do vershyn duhovnosti : monografija / M. J. Boryshevs'kyj. – K. : Akademydav, 2010. – 416 s. – (Serija «Monograf»).
3. Govorun T. V. Genderna psihologija : navch. posib. [dlja stud. vyshh. navch. zakl.] / T. V. Govorun, O. M. Kikinezhd. – K. : Vydavnychyj centr «Akademija», 2004. – 308 s.
4. Kikinezhd. O. M. Genderna identychnist' v ontogenezi osobystosti : monografija / O. M. Kikinezhd. – Ternopil' : Navchal'na knyga – Bogdan, 2011. – 400 s.
5. Maksymenko S. D. G'eneza isnuvannja osobystosti / S. D. Maksymenko. – K. : Vyd-vo OOO «KMM», 2006. – S. 51–69.
6. Rozuminnja ta interpretacija zhyttjevogo dosvidu jak chynnyk rozvytku osobystosti : monografija / za red. N. V. Chepeljevoi'. – Kirovograd : Imeks–LTD, 2013. – 276 s.
7. Tytarenko T. M. Zhyttjevyj svit osobystosti: u mezhah i za mezhamy budennosti / T. M. Tytarenko. – K. : Lybid', 2003. – 376 s.

Received January 8, 2018

Revised February 7, 2018

Accepted March 4, 2018